

Federale Raad voor Duurzame Ontwikkeling (FRDO)

Advies over de herziening van de Europese strategie duurzame ontwikkeling

- **Gevraagd door de Staatssecretaris voor Duurzame Ontwikkeling, mevrouw Els Van Weert**
- **Goedgekeurd door de Algemene Vergadering van de FRDO van 29/10/2004**
- **Vorbereid door de werkgroep Strategieën voor duurzame ontwikkeling**
- **De oorspronkelijke taal van dit advies is het Nederlands**

Inhoud

Tien krachtlijnen van het advies p. 2

Situering van het advies p. 4

Beoordeling van de Europese strategie DO

- **Strategie aanvullen en verduidelijken p. 5**
- **De implementatie: beloftes nog niet waargemaakt p. 6**
- **Nood aan coördinatie en een groter engagement in de EU-instellingen p. 7**
- **Coherentie tussen het Lissabon- en Göteborg-proces p. 8**
- **De EU als meest eco-efficiënte economie p. 9**
- **Effectbeoordeling beoordelen en op punt zetten p.10**
- **Een evenwichtig geheel van Indicatoren uitwerken p.12**
- **Coherentie tussen het beleid van de EU en van de lidstaten p.13**
- **Duurzame ontwikkeling als multi-actor proces p.14**
- **Beter communiceren over Europa en duurzame ontwikkeling p.15**
- **De prioritaire thema's van de EUSDS p.16**
- **Klimaat: naar een langetermijnvisie p.16**
- **Mobiliteit en transport: een trendbreuk is nodig p.17**
- **Armoedebestrijding : meer aandacht voor het duurzame-ontwikkelingskader p. 18**
- **Vergrijzing: vorm geven aan een multigenerationele maatschappij p. 19**
- **Natuurlijke hulpbronnen: de ontkoppeling is nog veraf p. 20**
- **Volksgezondheid: meer aandacht voor de mondiale problemen p. 20**
- **Duurzame ontwikkeling bevorderen op wereldvlak - de externe dimensie p. 21**

Bijlagen p. 23

Tien krachtlijnen van het advies

1. Uit tal van documenten en verklaringen blijkt dat de Europese Unie duurzame ontwikkeling als een referentiekader ziet voor haar beleid, en dat is een positief signaal. Het concept is ook verankerd in het ontwerp van Europese grondwet. Toch is het niet steeds duidelijk wat de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling (EUSDS) precies inhoudt. Welke beleidsdocumenten en -processen maken er deel van uit, hoe verhouden de processen van Lissabon en Göteborg zich tot elkaar, wat houden algemene doelstellingen in voor specifieke sectoren en domeinen? Er blijven nog vele vragen open, en de Unie zou er nu, bij de herziening van de EUSDS, een antwoord op moeten formuleren, zodat het voor de Europese burger duidelijk is waar de strategie voor duurzame ontwikkeling voor staat.
2. De strategie verduidelijken is één zaak, ze in de praktijk brengen een andere. De implementatie van de EUSDS kan beter: er zijn een aantal doelstellingen (deels) gerealiseerd, maar de zes prioritaire niet-duurzame trends die de Commissie in 2001 vermeldde, werden niet omgebogen. Dit mag niet leiden tot overhaaste conclusies: de EUSDS is pas drie jaar geleden gelanceerd, en soms is er meer tijd nodig vooraleer een strategie vruchten afwerpt. Toch moeten we vaststellen dat de duurzame-ontwikkelingsvisie in de praktijk niet (steeds) de leidraad is van het EU-beleid in de verschillende sectoren en domeinen. Dit vloeit voort uit de manier waarop de EU-instellingen functioneren, en uit een gebrek aan politieke wil en overtuiging om de duurzame-ontwikkelingsvisie overal coherent toe te passen. Zowel op het niveau van de Europese Commissie, de Raad als het Parlement is een andere aanpak nodig op dit vlak.
3. Een cruciale voorwaarde voor een betere invulling en implementatie van de EUSDS is de coördinatie van de Lissabon- en Göteborg-processen. De lentetop 2005, waar zowel de EUSDS- als de Lissabon-herziening aan bod komen, zou duidelijk moeten maken welke thema's beide processen gemeenschappelijk hebben, hoe die coherent aangepakt kunnen worden, wat de (potentiële) spanningsvelden zijn tussen beide processen, en welke keuzes op dit vlak moeten worden gemaakt. Dit kan een belangrijke stap vormen naar een Europese Unie die als "meest eco-efficiënte economie" zowel economisch, sociaal als ecologisch performant is.
4. Win-winrelaties tussen sociale, economische en milieubekommernissen zijn echter niet in alle gevallen mogelijk. Soms zal het beleid keuzes moeten maken en prioriteiten stellen. Dit dient op een doordachte en open manier te gebeuren. Een effectbeoordeling kan hier een belangrijk instrument vormen. De EU heeft de afgelopen jaren het belang ervan beklemtoond, zowel in het kader van de horizontale beleidsintegratie als van *governance* of de goede beleidspraktijk waar de EU voor wil staan. De effectbeoordelingen die tot nog toe gepubliceerd werden, beantwoorden echter niet steeds aan de verwachtingen: het proces zou bij de EUSDS-herziening gestroomlijnd moeten worden.
5. Voor een ernstige effectbeoordeling, maar bijvoorbeeld ook voor de monitoring van het beleid, zijn indicatoren nodig. De structurele indicatoren waarop de Commissie zich baseert in het Lenterapport, geven echter geen evenwichtig beeld van de vooruitgang op het vlak van duurzame ontwikkeling. De FRDO meent dat de lijst van indicatoren voor duurzame ontwikkeling die momenteel onder de vleugels van Eurostat uitgewerkt wordt, een belangrijke bijdrage zou kunnen leveren tot de vernieuwde EUSDS.
6. Wat eveneens tot de Europese strategie kan bijdragen, is de ervaring van de lidstaten op het vlak van duurzame ontwikkeling. De verschillende EU-landen houden er immers een eigen strategie in dit domein op na, en het zou nuttig zijn die knowhow bijeen te brengen en *best practices* uit te wisselen. Deze aanpak van verticale coherentie tussen het beleid van de EU, de lidstaten, de regio's en de lokale niveaus zou een vast onderdeel van de EUSDS moeten worden.
7. De nationale raden voor duurzame ontwikkeling kunnen hierbij een brugfunctie vervullen. Hun inbreng is uiteraard ook nodig om alle *stakeholders* bij het beleid te betrekken. Participatie is immers een belangrijk principe van duurzame ontwikkeling. Ook op Europees niveau is een permanent en structureel overleg met de *civil society* wenselijk via een raad voor duurzame ontwikkeling.

8. Een dergelijk overleg is essentieel om de bevolking nauwer bij de EUSDS te betrekken. De EU-burger is immers weinig vertrouwd met, en heeft weinig vertrouwen in, de EU-instellingen en hun beleid – zeker op het vlak van een “moeilijk” begrip als duurzame ontwikkeling. Er zal dan ook een grote inspanning nodig zijn om het EU-beleid in het algemeen, en de EUSDS in het bijzonder, op een effectieve manier te communiceren naar de burgers. Hierbij komt het er op aan duurzame ontwikkeling via concrete projecten te vertalen als een maatschappelijk langetermijnproject dat gericht is op de levenskwaliteit van onze en de komende generaties.
9. Tot besluit formuleert de FRDO enkele bedenkingen bij de invulling en uitvoering van het EU-beleid in de zes prioritaire domeinen voor duurzame ontwikkeling, zoals de Commissie die definieerde in 2001: klimaat, mobiliteit en transport, armoedebestrijding, vergrijzing, natuurlijke hulpbronnen en volksgezondheid. De FRDO meent dat het nuttig zou zijn “duurzame productie en consumptie” meer te beklemtonen bij deze thematische aanpak.
10. Een duurzame-ontwikkelingsbeleid in deze verschillende domeinen dient voldoende aandacht te hebben voor het mondiale aspect. In de huidige EUSDS is niet steeds duidelijk hoe die externe dimensie zich verhoudt tot de interne. De herziening van de strategie zou ook op dit vlak opheldering kunnen brengen. De Unie moet er immers naar streven een duurzame ontwikkeling in Europa samen te laten gaan met een duurzame ontwikkeling in het Zuiden. De EU dient eveneens een duurzame-ontwikkelingsvisie te bepleiten in internationale instellingen en processen, zowel met het oog op een integratie van ecologische en sociale objectieven als met het oog op een vrijwaring van haar competitiviteit.

Situering van het advies

- [a] Duurzame ontwikkeling werd in 1997 in het Verdrag van Amsterdam opgenomen en erkend als een prioriteit voor de Europese Unie. Twee jaar later vroeg de Europese Raad van Helsinki (december 1999) aan de Commissie “een voorstel voor te bereiden voor een in juni 2001 aan de Europese Raad voor te leggen langetermijnstrategie waarin de beleidslijnen voor duurzame economische, maatschappelijke en milieuontwikkeling op elkaar aansluiten”. Na een consultatiedocument in maart publiceerde de Commissie in mei 2001 zijn mededeling “*Duurzame ontwikkeling in Europa voor een betere wereld: een strategie van de Europese Unie voor duurzame ontwikkeling*”.¹ De Europese Raad van Göteborg (juni 2001) legde op basis daarvan een strategie inzake duurzame ontwikkeling voor de EU vast. Die strategie maakt deel uit van een internationaal proces: in de VN-verklaring van Rio (1992) heeft de EU er zich immers toe verbonden een strategie voor duurzame ontwikkeling uit te werken vóór de Wereldconferentie inzake duurzame ontwikkeling van 2002. In opvolging van deze Johannesburg-conferentie voegde de Commissie in 2002 nog een “externe dimensie” toe aan de EUSDS met de mededeling “*Naar een wereldwijd partnerschap voor duurzame ontwikkeling*”.²
- [b] Voor de Europese Raad de strategie inzake duurzame ontwikkeling bevestigde in Göteborg, had hij reeds de strategie van Lissabon goedgekeurd (maart 2000). Die strategie heeft als doelstelling voor de EU “*de meest concurrentiële en dynamische kenniseconomie ter wereld te worden die in staat is tot duurzame economische groei met meer en betere banen en een hechtere sociale samenhang*”. De Europese raad van Stockholm voegde daar in maart 2001 aan toe : “*Lisbon has successfully integrated economic and social matters. The sustainable development strategy, including the environmental dimension, to be adopted at the Göteborg European Council in June will complete and build on the political commitment under the Lisbon strategy. All dimensions of sustainable development should be reviewed in the context of the annual Spring European Council*”.³ In die visie maken zowel het Lissabon- als het Göteborgproces deel uit van de EUSDS, waarbij Lissabon vooral gericht is op de economische en sociale pijler op middellange termijn, en Göteborg meer op de milieupijler en het langetermijnperspectief van een duurzame ontwikkeling. Sommige EU-documenten stellen daarentegen de EUSDS gelijk aan Göteborg en zien Lissabon als een strategie die daar los van staat. Dit kan leiden tot begripsverwarring (zie § 2 en volgende).
- [c] In het basisdocument van 2001⁴ stond vermeld dat “*De EU-strategie voor duurzame ontwikkeling aan het begin van ieder Commissiemandaat aan een diepgaande evaluatie zal worden onderworpen*”. Tegelijkertijd is ook de strategie van Lissabon na vijf jaar aan zijn “*mid-term review*” toe. Beide herzieningen vinden momenteel plaats, en de resultaten ervan zullen aan bod komen tijdens de volgende Lentetop van de Europese Raad in 2005. Voor de herziening van de Göteborg-strategie besloot de Commissie een openbare raadpleging te organiseren. Op 30 juli 2004 publiceerde ze daartoe een consultatiedocument⁵. Individuele burgers en organisaties konden zo tot 31 oktober 2004 antwoorden op een aantal vragen over het EU-beleid inzake duurzame ontwikkeling, de vooruitgang in zes prioritaire domeinen ... De FRDO nam eveneens deel aan deze raadpleging en zond op 29 oktober 2004 een antwoord in, dat gebaseerd was op dit advies en op vroegere consensuele adviezen.
- [d] Dit advies werd opgesteld op vraag van de Staatssecretaris voor Duurzame Ontwikkeling. In haar brief van 9 september 2004 verwijst mevrouw Van Weert naar de strategieën van Göteborg en Lissabon en naar de lopende herziening van beide processen. Ze vraagt de FRDO in zijn advies onder meer aandacht te besteden aan de inhoudelijke actualisering van de EUSDS, aan de coördinatie van het Lissabon- en Göteborg-proces, aan de effectbeoordeling van beleidsmaatregelen, aan institutionele en procedure-aanpassingen die nodig kunnen zijn om tot een duurzame ontwikkeling te komen, aan de coördinatie tussen het Europese en nationale beleid op het vlak van duurzame ontwikkeling en aan de communicatie over de EUSDS.

---

¹ COM(2001)264

² COM(2002)82 (13/2/2002)

³ Stockholm European Council Presidency Conclusions 2001/01

⁴ COM(2001)264 (19/6/2001), p.17

⁵ SEC(2004)1042: “Public consultation – review of the EU sustainable development strategy”

Beoordeling van de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling

- [1] “De Unie zet zich in voor de duurzame ontwikkeling van Europa, op basis van een evenwichtige economische groei en prijsstabiliteit, van een sociale markteconomie met een groot concurrentievermogen die gericht is op volledige werkgelegenheid en sociale vooruitgang, en van een hoog niveau van bescherming en verbetering van de kwaliteit van het milieu”. Onder meer dit artikel uit het ontwerp van Europese grondwet (deel 1, Titel I, artikel 3) geeft het concept van duurzame ontwikkeling een wettelijke basis als richting- en zingevend kader voor het EU-beleid.⁶ De FRDO beklemtoont hoe fundamenteel deze verbintenis van de Unie is om aan een duurzame ontwikkeling te werken, niettegenstaande de kritische bedenkingen over de invulling ervan die volgen in dit advies. De Europese Unie ziet duurzame ontwikkeling als een referentiekader en ontwikkelt effectief een strategie in dit domein. Ze geeft hierbij een positief signaal aan andere belangrijke spelers op wereldvlak. Het is immers belangrijk dat iedereen zich engageert om mondiaal tot een duurzame ontwikkeling te komen.

Strategie aanvullen en verduidelijken

- [2] Wat houdt die strategie precies in? De Europese strategie voor duurzame ontwikkeling (EUSDS) is eigenlijk een geheel van documenten, richtlijnen en processen. Het is niet steeds duidelijk wat nu juist tot de EUSDS kan gerekend worden en wat de samenhang is tussen de verschillende beleidselementen. Zo stelt het consultatiedocument van de Commissie voor de EUSDS-review⁷ dat de EU twee belangrijke transversale strategieën heeft die elkaar aanvullen: de strategie van Lissabon en de strategie voor duurzame ontwikkeling. In andere documenten van de Commissie daarentegen wordt het Lissabon-proces omschreven als onderdeel van, of zelfs gelijkgesteld aan de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling.⁸
- [3] Ook over het Göteborg-proces op zich bestaat reeds onduidelijkheid. Zo vermeldt het basisdocument over duurzame ontwikkeling (2001) van de Commissie⁹ zes prioritaire domeinen om de niet-duurzame ontwikkeling aan te pakken; de Europese Raad van Göteborg heeft er slechts vier van weerhouden (de thema's armoede en vergrijzing zijn weggefallen).¹⁰ Het consultatiedocument van de Commissie voor de huidige review¹¹ stelt te refereren aan de conclusies van de Raad en niet aan het oorspronkelijke document van de Commissie, maar herneemt wel de zes prioritaire thema's.
- [4] Er is dus een probleem van definitie wat betreft de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling¹². De FRDO meent dat het om redenen van coherentie nuttig is om in de EUSDS zowel de processen van Göteborg als van Lissabon te vermelden. Om begripsverwarring te vermijden, zou de herziening van het Lissabon- en Göteborg-proces moeten resulteren in één overzichtsdokument dat alle beleidsteksten en –processen aanhaalt die te maken hebben met de EUSDS, en de samenhang ertussen verduidelijkt. Dit zou ook vanuit communicatie-oogpunt belangrijk zijn: dat de EU-burger niet op de hoogte is van wat de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling precies inhoudt, is immers onder meer te wijten aan de diffuse informatie die er rond verspreid wordt. We komen hierop terug in §§ 45 en volgende.

⁶ Duurzame ontwikkeling is één van de karakteristieken van een Europees maatschappijmodel, stelt Dominique Strauss-Kahn zelfs in het eindrapport van de rondetafel “Een duurzaam project voor het Europa van morgen” (Building a political Europe. 50 proposals for tomorrow's Europe”, april 2004)

⁷ SEC (2004)1042, p.5

⁸ Zie bv. het jongste lenterapport COM (2004)29 p. 15, document COM (2004)101 “Werken aan een gemeenschappelijke toekomst- Politieke uitdagingen en budgettaire middelen van de uitgebreide Unie 2007-2013” p.4 en 6

⁹ COM (2001) 264 (15/5/2001): A sustainable Europe for an better world: a European Union strategy for sustainable development

¹⁰ Göteborg European Council Presidency Conclusions 15/6/2001 (200/1/01)

¹¹ SEC (2004) 1042

¹² De FRDO stelt vast dat die begripsverwarring zich soms reeds voordoet waar het gaat om de omschrijving van het begrip “duurzaam”: soms wordt de term niet gebruikt in de context van een duurzame ontwikkeling, maar eenvoudigweg als synoniem voor stabiel of blijvend. De verwijzing naar “duurzame groei” en “duurzame economie” wordt vaak in die zin bedoeld en/of begrepen.

- [5] Het document over de nieuwe EUSDS zou niet alleen een meer geïntegreerde voorstelling moeten bieden van de strategie voor duurzame ontwikkeling in de EU, maar ook een verduidelijking inhouden op een aantal vlakken. De FRDO meent immers dat de huidige strategie in een aantal opzichten te vaag is: bepaalde doelstellingen zijn onvoldoende precies en het is niet steeds duidelijk wat ze inhouden voor specifieke sectoren. Waar mogelijk zouden objectieven gekwantificeerd en meetbaar moeten zijn, en vastgelegd in een tijdspad. Het is ook belangrijk aan te geven wat bepaalde langetermijndoelstellingen impliceren voor de middellange en korte termijn, en wie verantwoordelijk is voor de implementatie van de voorgestelde maatregelen.

Implementatie: beloftes niet waargemaakt

- [6] Globaal gezien blijkt er te weinig vooruitgang geboekt te zijn bij het aanpakken van de niet-duurzame trends in de EU. In bepaalde sectoren stellen we wel een positieve evolutie vast (bijvoorbeeld in de landbouw), maar de door de Commissie in 2001 genoemde problematische ontwikkelingen in de zes prioritaire domeinen zijn niet omgebogen. Dit mag niet leiden tot overhaaste conclusies over de EUSDS, die slechts drie jaar in voege is: soms is er meer tijd nodig vooraleer een strategie vrucht afwerpt. Toch moeten we intussentijd vaststellen dat zowel op ecologisch, economisch als sociaal vlak de resultaten in het algemeen niet bevredigend te noemen zijn. Ook de in 2002 gedefinieerde externe dimensie van Göteborg heeft tot nog toe weinig opgeleverd. Dit alles blijkt uit de rapportering van de Commissie zelf en uit talrijke andere bronnen¹³. De toegevoegde waarde van de EUSDS is in verschillende sectoren dan ook onduidelijk (we komen hierop terug in § 53 en volgende). In het domein van mobiliteit-transport, waar de niet-duurzame ontwikkeling steeds grotere proporties aanneemt, heeft de strategie tot nog toe zelfs nauwelijks impact.
- [7] Deze gebrekkige implementatie van de EUSDS is o.a. het gevolg van een aantal inhoudelijke gebreken, namelijk de in §§ 2 en 3 beschreven onduidelijkheid qua concrete doelstellingen en timing, maar ook van een aantal tekortkomingen op het vlak van de beleidsvoering. De structuur en het functioneren van de EU-instellingen enerzijds, het gebrek aan politieke wil anderzijds, bemoeilijken en vertragen de implementatie van een duurzame ontwikkelingsstrategie. De EUSDS vormt in de praktijk niet de overkoepelende langetermijnstrategie van de EU die ze zou moeten zijn. De beginselen en instrumenten van duurzame ontwikkeling worden ook niet voldoende coherent toegepast in de verschillende beleidsdomeinen van de Unie. De horizontale integratie, een belangrijk beginsel van duurzame ontwikkeling, schiet duidelijk tekort.
- [8] Zowel in de Commissie, de Raad als het Parlement is een andere aanpak en meer *leadership* en engagement nodig omde noodzakelijke veranderingen “op een rechtvaardige en evenwichtige manier door te voeren en ervoor te zorgen dat het algemene belang van een duurzame ontwikkeling voorrang krijgt op sectorale belangen”.¹⁴ Dit stond reeds te lezen in het basisdocument van 2001¹⁵: de noodzakelijk geachte beleidswijziging is er dus niet gekomen.

---

¹³ Europese Commissie: Lenterapport 2004 (Delivering Lisbon - Reforms for the enlarged Union), 2003 Environment Policy Review (Consolidating the environmental pillar of sustainable development); European Environmental Agency: Europe's environment: the third assessment (2003); European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions: The European Foundation and the mid-term review of the Lisbon strategy; European Economic and Social Committee: Assessing the EU sustainable development strategy – exploratory opinion

¹⁴ COM (2001)264 p. 4

¹⁵ COM (2001)264 p. 15: “In alle stadia van het communautaire wetgevingsproces worden beleidsvoorstellen in afzonderlijke sectoren uitgewerkt en besproken zonder dat er voldoende aandacht wordt besteed aan de raakpunten tussen de verschillende beleidsterreinen. Door de organisatiestructuur van de Commissie, de Raad en het Parlement wordt deze enge sectorale benadering alleen maar in de hand gewerkt. Deze drie instellingen zouden zich moeten bezinnen op stappen die zij kunnen ondernemen om dit zwakke punt te verhelpen.” P.4: “Al te vaak staan maatregelen ter verwezenlijking van doelstellingen in de ene beleidssector vooruitgang in de andere in de weg, terwijl de oplossingen voor de problemen vaak moeten worden gezocht bij beleidsmakers in andere sectoren of op andere bestuurlijke niveaus. Dit is een belangrijke oorzaak van een groot aantal trends die op lange termijn niet vol te houden zijn.”

Nood aan coördinatie en een groter engagement in de EU-instellingen

- [9] Wat de **Commissie** betreft, meent de FRDO dat de EUSDS de voorbije jaren te weinig gedragen werd door de Commissie in haar geheel. Dit heeft deels een historische oorzaak: het strategiedocument van 2001 is uitgewerkt binnen het Directoraat-generaal Milieu van de Commissie, en dit DG is zowat de gangmaker van het proces gebleven. De andere DG's hebben het concept nauwelijks of in veel beperktere mate overgenomen. Dit zou in de nieuwe EUSDS rechtgezet moeten worden.
- [10] Duurzame ontwikkeling is een transversaal concept, gericht op de integratie van economische, sociale en milieucomponenten. De verantwoordelijkheid ervoor dient idealiter niet te berusten bij iemand die voor één van de componenten verantwoordelijk is (bijvoorbeeld milieu), maar bij de persoon die verantwoordelijk is voor het beleid in zijn geheel. De FRDO dringt er dan ook op aan dat in de nieuwe Commissie, de verantwoordelijkheid voor duurzame ontwikkeling expliciet aan de voorzitter zou toegewezen worden (indien dit niet mogelijk blijkt, zou ook een vice-voorzitter met een transversaal takenpakket hiervoor in aanmerking kunnen komen).
- [11] Het probleem van een coherente aanpak in functie van een duurzame ontwikkeling stelt zich in de **Raad** nog scherper. In de Commissie kunnen in theorie verschillende Directoraten-Generaal samenwerken via interservice-werkgroepen en is een horizontaal overleg dus structureel mogelijk. In de Raad daarentegen blijkt dit veel problematischer. Er blijkt te weinig overleg plaats te vinden tussen de verschillende raadsformaties die bij de EUSDS betrokken zijn (Milieu, Ecofin, Werkgelegenheid & sociaal beleid ...). Daar ligt structureel een enorm probleem om het transversale karakter van duurzame ontwikkeling ingang te doen vinden.
- [12] In theorie zou de Europese Raad (de raad van regeringsleiders) die coördinerende taak kunnen en moeten uitoefenen, maar ook daar blijkt soms de politieke wil te ontbreken om duurzame ontwikkeling bovenaan de agenda te plaatsen. Dit blijkt althans uit de behandeling die de EUSDS te beurt viel tijdens de jongste Lentetop (*spring summit*). In de conclusies van het Voorzitterschap na Göteborg¹⁶ stond te lezen dat de Europese Raad tijdens de Lentebijeenkomsten de ontwikkeling en implementatie van de EUSDS zou evalueren en zo nodig politiek zou bijsturen om tot een grotere beleidscoördinatie te komen (de Raad Algemene Zaken zou voor die horizontale integratie moeten zorgen). In de praktijk is daar echter weinig van te merken: wanneer we de drie lentetoppen sinds Göteborg bekijken, krijgt de EUSDS steeds minder aandacht in de raadsconclusies. Tijdens de Lentetop begin dit jaar ging het vooral over een aantal actuele thema's, de vooruitgang van het Lissabon-proces kwam in beperkte mate aan bod en die van Göteborg nauwelijks. Op die manier heeft er geen echte evaluatie plaats van de vooruitgang van beide processen, en zorgt de Lentetop niet voor nieuwe impulsen op het vlak van een duurzame ontwikkeling.
- [13] Te noteren valt dat het Lenterapport dat de Commissie opstelt voor de Lentetop van de Europese Raad, op zich reeds weinig aandacht heeft voor de milieudimensie en de externe dimensie van de EUSDS, en voor de vooruitgang van het Göteborg-proces. Zo geeft de huidige lijst van 14 structurele indicatoren die voor het Lenteverslag gebruikt wordt, geen evenwichtig beeld van de vorderingen op het vlak van duurzame ontwikkeling in de EU (zie verder § 35).
- [14] De derde Europese instelling, het **Parlement**, speelt slechts een onbeduidende rol in het EUSDS-verhaal. De aangekondigde commissie duurzame ontwikkeling¹⁷ is er nooit gekomen, en is evenmin vervangen door een ander mechanisme om het Parlement in staat te stellen de EUSDS beter te kunnen opvolgen. Ook bij de huidige review is het Parlement niet betrokken. De FRDO betreurt dit, vooral omdat een inbreng van de parlementsleden als "verkozenen des volks" de duurzame-ontwikkelingsstrategie een breder draagvlak en meer gezag zou kunnen geven.

¹⁶ Göteborg European Council Presidency Conclusions 15/6/2001 (200/1/01), § 24 en 25

¹⁷ Cf. COM (2001) 264 (15/5/2001): "Duurzame ontwikkeling in Europa voor een betere wereld: een strategie van de Europese Unie voor duurzame ontwikkeling", p. 15

- [15] De verankering in de toekomstige Europese grondwet onderstreept het belang van de EUSDS voor de EU en vormt niet alleen een wettelijke maar ook een morele basis voor verdere ontwikkelingen. De FRDO stelt echter vast dat in het ontwerp van grondwet, goedgekeurd tijdens de Europese Raad van 17-18 juni 2004 in Brussel, de EUSDS te beperkt en te algemeen aan bod komt. Het principe van een duurzame ontwikkeling van de EU is wel vermeld (art. 4 van deel III, art.3 van deel 1) maar wordt niet hernomen in tal van beleidsdomeinen (handel, transport, landbouw, ontwikkelingssamenwerking). Het overkoepelende karakter en de horizontale integratie van het beleid in een duurzame-ontwikkelingsperspectief komt zo niet voldoende aan bod.

Cohentie tussen het Lissabon- en Göteborg-proces

- [16] De FRDO stelt vast dat de Göteborg- en Lissabon-processen onafhankelijk van elkaar functioneren. Er is nauwelijks coördinatie tussen beide benaderingen op het niveau van de Commissie of de Raad. Als de Lissabon- en Göteborg-processen al aan bod komen tijdens de Lentetoppen, is het op een geïsoleerde manier. Beide processen bevinden zich momenteel in een fase van evaluatie en herziening, en de Europese Raad zal tijdens de Lentetop van 2005 de voorstellen van de Commissie op dit vlak bespreken. Het zou om een aantal redenen meer dan wenselijk zijn bij die gelegenheid beide benaderingen beter op elkaar af te stemmen.
- [17] Ten eerste is er een inhoudelijk argument hiervoor. De twee strategieën overlappen elkaar op een aantal punten vanuit de behandeling van identieke thema's als economische groei, innovatie, wetenschappelijk onderzoek, fiscaliteit, energievoorziening, werkgelegenheid, vergrijzing... Hierbij stellen we een aantal bestaande en potentiële spanningsvelden vast, die in de beleidsdocumenten niet aan bod komen: in de transportsector bijvoorbeeld tussen de doelstelling van een duurzame mobiliteit (Göteborg) en bepaalde geplande investeringen in het Europese wegennetwerk (Lissabon); in de landbouw tussen de competitiviteit vergroten en onze markten onbeperkt openstellen voor producten uit het Zuiden; in de industrie tussen de groei van energie-intensieve sectoren en de beperking van broeikasgasemissies. Meer algemeen kan er een spanningsveld bestaan tussen de rendabiliteit op korte termijnen die op lange termijn, en tussen de drie pijlers van duurzame ontwikkeling.
- [18] De Commissie zou bij de review van de Lissabon- en Göteborgprocessen dergelijke spanningsvelden kunnen signaleren, en de keuzes verduidelijken die op dit vlak moeten worden gemaakt. Een beleid in deze domeinen kan immers slechts effectief zijn indien het helder en ondubbelzinnig geformuleerd wordt.
- [19] Meer coherentie tussen beide processen is inhoudelijk ook wenselijk omdat elke strategie afzonderlijk een aantal lacunes vertoont, die door de andere strategie ingevuld kunnen worden. Er zijn talrijke synergieën mogelijk, bijvoorbeeld op het vlak van milieutechnologie, duurzaam produceren en consumeren, innovatie en onderzoek, die momenteel te beperkt benut worden. In de Göteborg-strategie is de sociale en economische pijler onderbelicht in vergelijking met de milieudimensie, en is er een gebrek aan gekwantificeerde doelstellingen op korte en middellange termijn; in de Lissabon-strategie komt daarentegen de milieu-component te weinig aan bod, hoewel de Europese Top van juni 2001 beslist had die dimensie er aan toe te voegen. Verder ontbreekt het Lissabon aan een overkoepelend kader voor het voorgestelde beleid. Een dergelijk kader kan als ruimer maatschappelijke project meer begrip creëren bij de bevolking voor onpopulaire maatregelen op het vlak van mobiliteit, vergrijzing en openbare financiën.
- [20] Cohentie is immers eveneens wenselijk vanuit communicatie-oogpunt. Om de burgers te motiveren voor de Europese Unie, zou men duidelijk moeten maken dat een samenhangend beleid van duurzame ontwikkeling, gericht op de levenskwaliteit van onze en de toekomstige generaties, deel uitmaakt van de Europese maatschappijvisie. Idealiter zou de EU dan ook in één overzichtelijk en toegankelijk document (zie § 4) die duurzame-ontwikkelingsvisie van de Europese Unie voorstellen, waarbij zowel het Lissabon- als het Göteborg-proces aan bod komt. In §§ 45 tot 50 over communicatie gaan we hier verder op in.

- [21] Het standpunt van de FRDO over de samenhang tussen het Lissabon- en Göteborg-proces sluit aan bij het advies van het Europees Economisch en Sociaal Comité hierover: *“De twee strategieën moeten coherent zijn waar het gaat om de algemene doelstelling van een duurzame ontwikkeling op lange termijn. Dit betekent dat duurzame-ontwikkelingsdoelstellingen dienen opgenomen te worden in alle domeinen waarop de Lissabon-strategie betrekking heeft. Op die manier kan en moet dit proces een belangrijke stap vormen op weg naar duurzame ontwikkeling, zonder echter in de plaats te treden van een langetermijnstrategie hiervoor. De economische groei waartoe het Lissabon-proces leidt, moet, om in het duurzame-ontwikkelingskader te passen, een kwalitatieve groei zijn die ontkoppeld is van het verbruik van natuurlijke hulpbronnen. Dit betekent meteen ook dat het Lissabon-proces een belangrijk bijdrage kan inhouden voor de duurzame-ontwikkelingsstrategie wanneer het ertoe bijdraagt onze economie in een duurzamer richting te sturen.”*¹⁸
- [22] Dat de Lissabon- en Göteborg-processen nog niet coherent ingepast zijn in een duurzame-ontwikkelingsstrategie als referentiekader van het hele EU-beleid, blijkt onder meer uit de reeds geciteerde mededeling van de Commissie over de financiële vooruitzichten voor 2007-2013¹⁹. Het gaat hier om een belangrijk beleidsdocument dat de politieke lijnen uitzet voor de toekomst en prioriteiten omschrijft waarvoor de EU financiële middelen wil uittrekken. Het document noemt duurzame ontwikkeling wel als één van de drie prioritaire thema's, maar de invulling van het concept is vaag en dubbelzinnig, merkt het Europees Economisch en Sociaal Comité in het zonet vermelde advies op: *“Het is niet genoeg om beleidsmaatregelen die duurzame ontwikkeling niet bepaald ten goede blijken te komen onveranderd voort te zetten onder het kopje “duurzame groei”. “Duurzame groei” en “duurzame ontwikkeling” zijn twee verschillende grootheden die elkaar zouden moeten aanvullen maar ook heel goed met elkaar kunnen botsen (...). Daarom is, ook in de financiële vooruitzichten, duidelijke differentiatie geboden”*²⁰.
- [23] Het gaat niet enkel om een semantische kwestie: door “duurzame ontwikkeling” als een *passé-partout* te gebruiken, geeft deze mededeling van de Commissie de indruk dat er voldoende middelen voorzien zijn voor een beleid op dit vlak. Maar bij nader inzien is dat niet zo duidelijk. Zo noteert het EESC in zijn recent advies over de Financiële Vooruitzichten: *“... om tot een duurzame ontwikkeling te komen, moeten dringend meer middelen worden uitgetrokken dan thans het geval is en volgens de financiële vooruitzichten voor 2007-2013 wordt gepland...”*²¹

Economische, ecologische en sociale performantie: de EU als meest eco-efficiënte economie

- [24] De in de vorige §§ bepleitte coördinatie van Lissabon- en Göteborg-doelstellingen is een belangrijke stap in een duurzame-ontwikkelingsbeleid gericht op het tegelijkertijd bereiken van economische, sociale en ecologische performantie. “Ecologische en sociale” thema's als rationeel energie- en grondstoffengebruik of de bescherming van milieu en volksgezondheid kunnen een positieve invloed hebben op “sociaal-economische” doelstellingen als groei, competitiviteit en werkgelegenheid. Uit diverse studies blijkt dat globaal gezien landen die voor het ene criterium goed presteren, dat ook voor de andere doen.²²

¹⁸ NAT/229 – CESE 661/2004 (28/4/2004): Assessing the EU sustainable development strategy – exploratory opinion, 2.4.4 en 2.4.5

¹⁹ COM(2004)101 (26/2/2004) “Werken aan een gemeenschappelijke toekomst- Politieke uitdagingen en budgettaire middelen van de uitgebreide Unie 2007-2013”

²⁰ NAT/229 – CESE 661/2004 (28/4/2004): “Assessing the EU sustainable development strategy – exploratory opinion”, 2.1.11

²¹ CESE 1204/2004 (15 september 2004), 3.2.1.4

²² Zie o.a. Peter Van Humbeeck, “Naar een industrieel beleid voor het milieu – technologie en innovatie als sleutel voor een duurzame welvaart”, SERV (november 2002); OECD, “Innovation and the environment” (2000), “Technology policy and the environment (2002); Porter and Van der Linde, “Green and competitive. Ending the stalemate”, Harvard Business Review (Sept. 1995), Jenny E. Ligthart, “The macro-economic effects of environmental taxes: a closer look at the feasibility of “win-win” outcomes”, IMF Working Paper (May 1998)

- [25] Hierbij is er sprake van een wisselwerking. Economische performantie kan voor de nodige middelen zorgen om een sociaal- en milieubeleid te voeren, maar omgekeerd kunnen milieubekommernissen een belangrijke economische impuls vormen. Vanuit deze visie is het Nederlandse voorzitterschap van de EU (tweede helft van 2004) een campagne gestart rond eco-efficiënte innovatie. De kernvraag hierbij is hoe vernieuwingen op het vlak van milieutechnologie kunnen bijdragen tot de realisatie van de economische en sociale doelstellingen van Lissabon. De Commissie stelde begin 2004 reeds een ambitieus actieprogramma voor in dit domein.²³
- [26] De FRDO meent dat eco-efficiëntie een fundamentele bijdrage kan leveren tot een duurzame ontwikkeling van onze economie wanneer het actieplan via doelstellingen, instrumenten en een tijdspad concreet vertaald wordt in een beleid. Daarnaast vormt het milieu ook een economische opportuniteit in die zin dat ecologische leefbaarheid samenhangt met economische leefbaarheid in diverse sectoren, bijvoorbeeld toerisme en vrijetijdsbesteding, landbouw en visserij²⁴. In die context is het belangrijk bij de evaluatie van de kostprijs van acties op het vlak van milieubescherming, ook steeds de kostprijs van het niet-handelen trachten in te schatten, die – weliswaar op iets langere termijn – veel hoger kan oplopen.
- [27] Bij eco-efficiënte innovatie gaat het om een win-winrelatie tussen economische, sociale en milieubekommernissen. Een dergelijke benadering is echter niet mogelijk voor alle aspecten van de duurzame-ontwikkelingsstrategie, en het beleid mag er zich dan ook inhoudelijk niet toe beperken. Thema's als bescherming van de biodiversiteit of de volksgezondheid dreigen dan immers niet meer aan bod te komen, en de noodzakelijke verandering van ons productie- en consumptiegedrag zou niet langer een prioriteit zijn. In een aantal gevallen zijn win-winsituaties op korte termijn niet haalbaar, en moet het beleid prioriteiten stellen. Of zoals de Commissie het in zijn basisdocument van 2001 formuleert: *“Hoewel duurzame ontwikkeling ongetwijfeld onze maatschappij als geheel ten goede zal komen, zullen er moeilijke keuzes moeten worden gemaakt tussen botsende belangen. Deze afweging dient op een open en eerlijke manier te gebeuren. Veranderingen moeten op een rechtvaardige en evenwichtige manier doorgevoerd worden, en particuliere belangen mogen niet de overhand krijgen op het algemene belang.”*²⁵

Effectbeoordeling beoordelen en op punt zetten

- [28] Voor een “open en eerlijke” afweging van de sociale, economische en ecologische aspecten van een duurzame-ontwikkelingsvraagstuk vormt een effectbeoordeling of *impact assessment* een belangrijk instrument.²⁶ Door middel van een effectbeoordeling kunnen we de kwaliteit en de coherentie van het beleid verbeteren, stelt de Commissie terecht: *“Effectbeoordeling draagt bij tot een effectieve en efficiënte regelgeving en tot een coherenter uitvoering van de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling. Met dit instrument kunnen we de positieve en negatieve gevolgen van de voorgestelde beleidsmaatregelen inschatten, waardoor het mogelijk wordt met kennis van zaken een politiek oordeel over het voorstel te vormen en afwegingen te maken tussen onverenigbare doelstellingen.”*²⁷ Belangrijk is wel dat de effectbeoordeling de drie dimensies van duurzame ontwikkeling omvat (de economische, ecologische en sociale impact), en dat hiervoor de nodige middelen worden vrijgemaakt. Omdat effectbeoordeling bijdraagt tot een transparant, efficiënt en coherent beleid, is het ook een waardevol communicatie-instrument en een belangrijk onderdeel van de “*governance*”-benadering van de EU (zie hierover §§ 43-50 over communicatie en participatie).

²³ COM (2004)38 (28/1/2004): Stimulering van technologieën voor duurzame ontwikkeling: een actieplan voor de Europese Unie inzake Milieutechnologieën

²⁴ Cf adviesontwerp Europees Economisch en Sociaal Comité NAT/255 – CESE 917/2004 (21/9/2004): “L’environnement comme opportunité économique” §§ 2.1 en 2.2

²⁵ COM(2001)264: “Duurzame ontwikkeling in Europa voor een betere wereld: een strategie van de Europese Unie voor duurzame ontwikkeling”, p. 4

²⁶ Naast de effectbeoordeling als instrument voor het beleid bestaat er in de EU ook een financieel instrument bedoeld om de kosten/baten van acties in te schatten: de budgettaire ex ante evaluatie, die verplicht is voor alle voorstellen die begrotingsuitgaven met zich brengen. Wanneer beide instrumenten van toepassing zijn, wordt de budgettaire ex ante evaluatie ingebracht in de effectbeoordeling (cf. COM (2002)276 (5/6/2002): “Mededeling van de Commissie over effectbeoordeling”, 1.3)

²⁷ COM (2002)276 (5/6/2002): “Mededeling van de Commissie over effectbeoordeling” p. 2

- [29] De FRDO wees reeds in zijn advies over het Göteborg-document in 2001²⁸ op het belang van een effectbeoordeling, en vindt het dan ook positief dat deze benadering ondertussen verder uitgewerkt is door de Commissie. Het proces verloopt in twee stappen: er is een voorafgaande beoordeling (*preliminary impact assessment*) van de initiatieven die de Commissie in zijn jaarlijkse beleidsstrategie of werkprogramma voorstelt, en uit die lijst selecteert de Commissie een aantal initiatieven die voor een uitgebreide effectbeoordeling (*extended impact assessment*) in aanmerking komen. De FRDO vindt de voorafgaande effectbeoordelingen die dit jaar voor het eerst gepubliceerd werden²⁹, ongelijk van kwaliteit: de invulling ervan varieert naargelang het Directoraat-generaal dat verantwoordelijk is voor de beoordeling, en biedt in talrijke gevallen geen voldoende geïntegreerde benadering vanuit een duurzame-ontwikkelingsvisie. Ook de selectie van de uitgebreide effectbeoordelingen lijkt hier en daar arbitrair. Wellicht zijn dit de kinderziektes van een proces dat pas opgestart is, en volstaat meer overleg en knowhow-opbouw om de effectbeoordeling te optimaliseren. Hoe dan ook zou een “*assessment van de impact assessments*” zeker op zijn plaats zijn, niet alleen in de huidige review van de duurzame ontwikkelingsstrategie, maar ook nadien als onderdeel van de effectbeoordelingsprocedure. Hierbij dienen in het kader van de “governance”-benadering van de EU ook de maatschappelijke stakeholders betrokken te worden, om de transparantie en het draagvlak van het proces te vergroten.
- [30] Een effectbeoordeling is een interessant en noodzakelijk instrument, dat echter ook zijn beperkingen heeft. De Commissie noteert terecht: “*Effectbeoordeling is een hulpmiddel bij besluitvorming, maar het vervangt de politieke beoordeling niet.*”³⁰ Een *impact assessment* draagt informatie aan over mogelijke keuzes en de gevolgen van die beleidsopties, maar houdt geen beslissing in. De effectbeoordeling is toegespitst op één initiatief, terwijl het beleid ook rekening moet houden met het ruimere kader. Hier heeft het Cardiff-proces een belangrijke inbreng, omdat het -in tegenstelling tot de effectbeoordelingsproces- om een holistisch en structureel proces gaat voor beleidsintegratie met het oog op een duurzame ontwikkeling. Het Cardiff-proces moet dan ook “*worden voortgezet en een vaste bijdrage leveren tot de duurzame-ontwikkelingsstrategie van de EU, zoals ook het geval is met de globale richtsnoeren voor het economische beleid en de werkgelegenheidsrichtsnoeren.*”³¹
- [31] Het effectbeoordeling- en Cardiff-proces zijn complementair, stelt de Commissie terecht: “*De meer globale en langetermijn-benadering van de strategie om milieubekommernissen te integreren in het sectorale beleid, vult de effectbeoordeling aan, die van toepassing is wanneer specifieke beleidsmaatregelen en initiatieven voorgesteld worden. Beide instrumenten zijn belangrijk om tot een evenwicht te komen tussen de drie pijlers van duurzame ontwikkeling, en zo tot een betere integratie van milieudoelstellingen in het beleid.*”³² De Europese burger is er alvast niet van overtuigd dat het EU-beleid op dit vlak afdoende is, blijkt uit een Eurobarometer-studie: op de vraag of het beleid voldoende rekening houdt met milieudoelstellingen in domeinen als economie en werkgelegenheid, antwoord 75% van de ondervraagden “nee”.³³
- [32] De FRDO pleit er dan ook voor dat de review van de EUSDS rekening zou houden met de conclusies en aanbevelingen van het zonet vermelde document dat het Cardiff-proces opvolgt en evalueert. Zo dient het proces op een consistente manier toegepast te worden door de verschillende raadsformaties, en zijn procedures nodig voor de implementatie en de opvolging van maatregelen. Belangrijk is ook dat de Europese Raad het proces ondersteunt door zijn engagement voor beleidsintegratie van milieudoelstellingen te bevestigen.

²⁸ 2001a16 “Tweede advies over de strategie voor duurzame ontwikkeling van de Europese Unie”, § 8

²⁹ COM(2003)645 (29/10/2003) “The Commission’s legislative and work programme for 2004” annexe 2, en Background document “Preliminary Impact Assessments”

³⁰ COM (2002)276 (5/6/2002): “Mededeling van de Commissie over effectbeoordeling” p. 3

³¹ COM(2001)264: “Duurzame ontwikkeling in Europa voor een betere wereld: een strategie van de Europese Unie voor duurzame ontwikkeling”, p. 16

³² COM(2004)394 (1/6/2004): “Integrating environmental considerations into other policy areas - a stocktaking of the Cardiff process” p 2 (eigen vertaling)

³³ Flash Eurobaromètre 123 (7/5/2002): “Perception du développement durable et préoccupations environnementales des Européens”, p.19

Een evenwichtig geheel van Indicatoren uitwerken

- [33] Voor een effectenbeoordeling en de herziening van beleidsinitiatieven zoals de EUSDS, zijn indicatoren nodig: zonder indicatoren kunnen we de impact van maatregelen niet berekenen, net zomin als we de problemen kunnen inschatten, de huidige situatie evalueren, trends identificeren en toekomstscenario's uitwerken. In zijn eerste advies over indicatoren stelde de FRDO : *"Indicatoren moeten wetenschappelijk pertinent zijn en tegelijk moeten het opstellen en de keuze van de indicatoren transparant worden gemaakt en het voorwerp zijn van een raadpleging/participatieproces"*³⁴. De Europese structurele indicatoren beantwoorden niet aan dit laatste criterium, voegde de FRDO daaraan toe in zijn advies ter voorbereiding van de Wereldtop over Duurzame Ontwikkeling in Johannesburg³⁵: *"... de keuze van deze indicatoren en bijgevolg ook van de prioriteiten is niet op een voldoende transparante manier verlopen. Deze transparantie kan met name worden bereikt door participatieprocessen"*.
- [34] In § 44 van hetzelfde advies van 2002 stelde de FRDO dat in de lijst van de structurele indicatoren voor het Lenterapport (toen 36 in totaal) *"de sociale en milieu- indicatoren ondervertegenwoordigd zijn (...) of weinig geschikt binnen de context van duurzame ontwikkeling. Bovendien zijn belangrijke dimensies op dit ogenblik afwezig of onvoldoende vertegenwoordigd op de lijst van indicatoren (...): de externe dimensie van de EU, de Noord-Zuid-verhoudingen, de ongelijke toegang tot de natuurlijke hulpbronnen; de impact van de consumptie- en productiemethodes; de volksgezondheid en de voedselzekerheid."* De FRDO voegde eraan toe dat het nuttig zou zijn *"op niveau van elk Europees land en op internationaal niveau een samengestelde indicator uit te werken zoals de "ecologische voetafdruk" ("ecological footprint") of de milieugebruiksruimte ("Environmental Utilisation space")"*.³⁶
- [35] Zoals reeds in § 13 vermeld, herhaalt de FRDO dat de indicatoren waarop de Commissie zich baseert voor het Lenterapport (ondertussen teruggebracht tot veertien), geen evenwichtig beeld geven van de vorderingen op het vlak van een duurzame ontwikkeling. De FRDO sluit hierbij tevens aan bij de Conclusies van de Raad (Algemene Zaken) over de mededeling van de Commissie inzake de structurele indicatoren³⁷: *"Er moet ook vooruitgang worden geboekt bij het versterken van het evenwicht van de indicatoren overeenkomstig de prioriteiten van de strategie voor duurzame ontwikkeling van de EU en het zesde milieuactieprogramma. Er zouden zo spoedig mogelijk, en zeker bij de volgende herziening van de strategie voor duurzame ontwikkeling van de EU (verwacht in 2004), indicatoren inzake biodiversiteit en gezondheid moeten worden opgenomen."*³⁸ De FRDO meent dat het verder nuttig zou zijn naast de indicator voor energie-intensiteit ook een indicator voor energie-efficiëntie op te nemen.
- [36] In dit verband dient vermeld dat Eurostat een internationale werkgroep³⁹ opgericht heeft rond indicatoren voor duurzame ontwikkeling (SDI). Deze werkgroep zal een lijst van SDI voorstellen voor de review van de Europese strategie duurzame ontwikkeling, en een aantal aanbevelingen formuleren. De FRDO meent dat het om een interessant initiatief gaat dat kan bijdragen tot de vernieuwde EUSDS. Zo blijkt uit de reeds beschikbare informatie dat dit project ook aandacht heeft voor de wisselwerkingen tussen de indicatoren, wat van groot belang is om tot een beleidsintegratie te komen op het vlak van duurzame ontwikkeling. De FRDO wees er in zijn tweede advies over indicatoren reeds op dat de structurele indicatoren van de EU op dit vlak niet voldeden: *"(Ze) behandelen de verschillende pijlers van duurzame ontwikkeling op een te gescheiden manier."*⁴⁰
- [37] Tot slot dient vermeld dat indicatoren een hulpmiddel zijn voor het beleid, en er niet in de plaats van komen. De keuze van indicatoren, en het relatieve gewicht dat men eraan toekent, berust steeds op een politieke afweging.

³⁴ 2002a03 (16/4/2002): Advies over indicatoren voor duurzame ontwikkeling, § 2

³⁵ 2002a06 (16/4/2002) § 43

³⁶ 2002a06 (16/4/2002) § 45

³⁷ COM(2003)585 van 8/10/2003

³⁸ Conclusies van de Raad 15875/03 van 8 december 2003, p.3

³⁹ Deze werkgroep telt naast Eurostat-medewerkers ook afgevaardigden van 16 Europese landen, van verschillende DG's van de Commissie, van het European Environmental Agency, van de OESO en van de VN (CSD)

⁴⁰ 2004a01 (19/2/2004) "Advies over het participatief opmaken van een instrumentenbord voor duurzame ontwikkeling voor België", § 77

Coherentie tussen het beleid van de EU en van de lidstaten

- [38] Bij de review van de Europese strategie duurzame ontwikkeling moet er ook aandacht gaan naar de relatie ervan met de duurzame-ontwikkelingsstrategie in de lidstaten. Recent onderzoek⁴¹ toont aan dat nagenoeg alle lidstaten er een dergelijke strategie op nahouden, maar dat de inhoud, de aanpak en de politieke omkadering sterk verschilt. Die andere accenten vloeien voort uit de politieke en culturele traditie of uit de specifieke economische, ecologische of sociale situatie van die landen. De FRDO meent evenwel dat het nuttig zou zijn die verschillende benaderingen te vergelijken, zowel onderling als ten opzichte van de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling. Daarom heeft de raad ook meegewerkt aan een studie van de European Environmental and Sustainable Development Advisory Councils (EEAC)⁴² die de duurzame-ontwikkelingsbenadering in acht EU-landen analyseert en uit de vergelijking lessen trekt voor zowel het nationale als het Europese niveau.
- [39] Dit kan bijdragen tot een grotere coherentie tussen de EUSDS en het duurzame-ontwikkelingsbeleid van de lidstaten en hun regionale en lokale niveaus, met andere woorden tot een verticale integratie van het beleid. Zoals de FRDO in een recent advies opmerkt⁴³, is verticale integratie geen éénrichtingsverkeer waarbij beslissingen alleen *gedownload* worden van het Europese naar het nationale, regionale en lokale niveau: *“De omgekeerde beweging, het ‘uploaden’ van beslissingen vanuit de locale, regionale en nationale niveaus, is even essentieel voor het beleid. Het gaat dus om een tweewegproces, en de raad wenst in het kader van de verticale integratie het belang te onderstrepen van de bottom-up- naast de top-down-acties.”*
- [40] De sleutelthema's van de EUSDS vinden we in de meeste nationale en regionale DO-strategieën terug, en die niveaus werken soms met bepaalde doelstellingen of instrumenten die op Europees niveau vastgelegd worden. Een coördinatie van het beleid op dit vlak is dan ook van groot belang. In zijn advies over de EUSDS-review⁴⁴ vermeldt de EESC als aandachtspunten hier het energie- en transportbeleid, de visserij en de landbouw. Inconsistenties kunnen het proces bemoeilijken, want een beleid dat niet complementair is op verschillende niveaus, zal aan effectiviteit inboeten.
- [41] De FRDO sluit zich daarom aan bij de aanbeveling van de EESC dat ter gelegenheid van de Lentetop, de lidstaten verslag zouden uitbrengen over (de implementatie van) hun duurzame-ontwikkelingsstrategie⁴⁵. Dit zou kunnen bijdragen tot een grotere coherentie tussen het Europese en nationale beleid op dit vlak. Voor specifieke doelstellingen zou men hiervoor ruimer gebruik kunnen maken van de open methode voor coördinatie, die in het Lissabon-proces reeds sterk aanwezig is, en van instrumenten als conventies en driepartijencontracten voor lokale besturen. In al deze gevallen gaat het om een benadering waarbij infracommunautaire niveaus (landen, regio's, steden) in hun specifieke context een eigen beleid kunnen uitwerken gericht op het realiseren van communautair vastgelegde doelstellingen.⁴⁶

⁴¹ Cf het interessante werkdocument van de Commissie : “National Sustainable Development Strategies in the European Union” (april 2004)

⁴² EEAC : “Sustaining Sustainability” (Finale publicatie december 2004)

⁴³ 2003a9 (18 december 2003): “Advies over de verticale integratie van duurzame ontwikkeling en multilevel governance”, § 3

⁴⁴ European Economic and Social Committee NAT/229 – CESE 661/2004 (28/4/2004): “Assessing the EU sustainable development strategy – exploratory opinion”, 5.3, eigen vertaling

⁴⁵ European Economic and Social Committee SC/021 – CESE 289/2003 (27/2/2003): “The Lisbon strategy and sustainable development”, 6.5. De Belgische regering heeft haar jaarlijkse evaluatie van het duurzame-ontwikkelingsbeleid gepland voor eind 2004-begin 2005, zodat dit een inbreng kan vormen voor de lentetop 2005

⁴⁶ Zie hier o.a. SEC(2004)1153 (22/9/2004) : “Rapport sur la gouvernance européenne 2003-2004”, 2.9.2, COM (2002)709 (11/12/2002) : “A framework for target-based tripartite contracts and agreements between the Community, the States and regional and local authorities” en het rapport van werkgroep 4a voor het witboek Governance: “Involving experts in the process of national policy convergence” (June 2001)

- [42] Het vermelde werkdocument van de Commissie somt een aantal gemeenschappelijke uitdagingen op voor het duurzame-ontwikkelingsbeleid van de EU-landen en vermeldt de domeinen waarin de EU en haar lidstaten samen kunnen werken, onder meer door knowhow bijeen te brengen, ervaringen uit te wisselen en “*best practices*” te definiëren⁴⁷. De FRDO dringt erop aan dat de Commissie van de review gebruik maakt om deze aanpak van verticale coherentie vast te leggen als onderdeel van de EUSDS, en een procedure waarin de nodige middelen begrepen zijn, te voorzien voor de invulling ervan. Hierbij kunnen de nationale raden voor duurzame ontwikkeling een belangrijke rol spelen.⁴⁸

Duurzame ontwikkeling als multi-actor proces

- [43] De inbreng van nationale raden voor duurzame ontwikkeling is uiteraard ook fundamenteel om *de civil society* zijn rol te laten spelen in de beleidsvorming. Participatie is een belangrijk actieprincipe van duurzame ontwikkeling⁴⁹: een grotere betrokkenheid van de burger en zijn organisaties, via raadpleging, overleg en andere mechanismen, brengt het beleid dichterbij lokale noden en doelstellingen, draagt bij tot het democratische karakter ervan en verruimt het maatschappelijk draagvlak voor duurzame ontwikkeling. Hierbij is een evenwichtige vertegenwoordiging van verschillende maatschappelijke groepen belangrijk. Participatie is trouwens ook één van de vijf principes van *governance*, het goed beleid dat de EU wil voeren.⁵⁰ De andere Europese-governance-principes zijn: transparantie, verantwoordingsplicht, efficiëntie en coherentie (het streven naar verticale en horizontale integratie, o.a. via effectbeoordelingen, maakt dan ook deel uit van deze beleidsvisie).
- [44] De FRDO vindt de raadpleging die de Commissie nu organiseert over de review van de EUSDS dan ook een uitstekend initiatief, als aanvulling op het georganiseerd stakeholderoverleg. De FRDO waardeert in het algemeen de initiatieven die de Commissie de afgelopen jaren nam op het vlak van consultatie, in opvolging van het witboek over *governance*⁵¹. Maar naast een raadpleging is ook een meer permanent en globaal overleg met de burger en zijn organisaties wenselijk. In zijn advies over de EUSDS van 2001 stelde de FRDO reeds “*dat er moet worden nagedacht over de organisatie van het maatschappelijk overleg inzake duurzame ontwikkeling op EU-niveau. De FRDO stelt vast dat het EU-werkdocument in dit verband de eventuele oprichting van een “raad” voor duurzame ontwikkeling vermeldt (blz. EN-52, punt 4.5), zonder duidelijk te maken wat daarmee precies wordt bedoeld. Hierover is verduidelijking nodig. Ook moet volgens de FRDO vooraf worden onderzocht of en hoe bestaande fora een rol kunnen spelen in het maatschappelijk overleg over duurzame ontwikkeling op EU-niveau.*”⁵²

⁴⁷ “National Sustainable Development Strategies in the European Union” (april 2004), 7.1 en 7.2

⁴⁸ Cf. International Institute for Environment and Development, Environmental Planning Issues No 27 (Jan. 2004): “The EU strategy for sustainable development: process and prospects”, 7.1: “*Multi-stakeholder National Councils for Sustainable Development (...) could play a key role in building synergy between the EU SD strategy and national strategies.*”

⁴⁹ Verklaring van Rio de Janeiro inzake milieu en ontwikkeling (1992), beginsel 10

⁵⁰ Zie hierover COM (2001)428 (25/7/2001): “European governance, een witboek” en SEC (2004)1153 (22/09/2004): “Rapport sur la gouvernance européenne 2003-2004”

⁵¹ We kunnen hier ook de raadpleging van betrokken partijen vermelden in de procedure van uitgebreide effectbeoordeling, cf. COM (2002)276 (5/6/2002): “Mededeling van de Commissie over effectbeoordeling”

⁵² 2001a08 (24/4/2001): “Advies over de strategie voor duurzame ontwikkeling van de Europese Unie”, § 21

Beter communiceren over Europa en duurzame ontwikkeling

- [45] Naast raadplegingen en overleg met de stakeholderorganisaties zal ook een inspanning nodig zijn wat betreft communicatie om de burger nauwer bij het beleid te betrekken. Hier stelt zich een dubbel probleem. Enerzijds weet de burger onvoldoende waar Europa voor staat en heeft hij globaal gezien onvoldoende vertrouwen in de EU-instellingen en hun beleid. Dat blijkt onder meer uit de opiniepeilingen van Eurobarometer: gemiddeld menen slechts 29% van de Europese burgers dat ze goed geïnformeerd zijn over de instellingen en het beleid van de EU, en zijn gemiddeld slechts 48% van de geïnterviewden ervan overtuigd dat het EU-lidmaatschap van hun land een goede zaak is.⁵³ Anderzijds is ook duurzame ontwikkeling als concept te weinig bekend bij de bevolking⁵⁴, en is het maatschappelijk draagvlak voor ingrijpende veranderingen op het vlak van consumptie en productie dan ook beperkt.
- [46] De EU is er zich van bewust dat de burger haar beleid te weinig kent en apprecieert. Ze heeft dan ook een communicatiestrategie uitgewerkt om hieraan te verhelpen, in het kader van haar globale aanpak van governance (zie terug § 43). Die strategie⁵⁵ is gericht op het coherent uitdragen van een Europees imago, door een aantal waarden (vrijheid, welvaart, solidariteit ..) als rode draad te gebruiken en door een aantal belangrijke thema's naar voren te schuiven. Die prioritaire voorlichtingsthema's zijn met name de uitbreiding, de toekomst van de EU, de ruimte van vrijheid, veiligheid en rechtvaardigheid, de euro en de rol van Europa in de wereld. De EU zet hierbij een aantal communicatiemiddelen in om de dialoog met de verschillende doelgroepen te verbeteren. De FRDO apprecieert in dit verband de inspanningen die de EU de afgelopen jaren deed om via verschillende portaalsites informatie en documenten ter beschikking te stellen en een dialoog op gang te brengen met de burger (het "Uw kijk op Europa"-portaal).
- [47] Het EESC bracht een advies uit over deze communicatiestrategie van de EU, en de FRDO onderschrijft daarin de stelling dat duurzame ontwikkeling eveneens als een prioritair communicatiethema zou behandeld moeten worden, vooral omdat: *"Environment and sustainable development are issues that are closely related to everyday life of the EU citizens. (...) Even if such issues are tackled in more specific information efforts by various DG of the Commission, or by other EU institutions, they should also be integrated in the total information and communication effort. Every-day issues provide the concretization at individual level of EU activities. The value of them should not be underestimated."*⁵⁶
- [48] Dit betekent dat de EU zich in haar communicatie duidelijk dient te profileren als een unie die voor een beleid van duurzame ontwikkeling staat, en dat ze dit naar een breed publiek toe op een concrete manier vertaalt. Duurzame ontwikkeling mag niet overkomen als een theoretisch concept, maar als een project van leven, werken, wonen, consumeren, ons verplaatsen ... Een project dat zin heeft en zin geeft, omdat de uiteindelijke doelstelling ervan is onze levenskwaliteit en die van onze kinderen te vrijwaren en te vergroten. In een dergelijke benadering ligt de klemtoon meer op het positieve verhaal dan op de rampscenario's: de leidraad is dat duurzame ontwikkeling nieuwe kansen biedt, bijvoorbeeld om milieuzorg, werkgelegenheid en welvaart met elkaar te verzoenen (zie § 24). Dit dient geïllustreerd aan de hand van voorbeeldprojecten en "best practices" in de lidstaten.⁵⁷ Het vertrekpunt is in de mate van het mogelijke steeds de leefwereld van de burger, wat betekent dat er ook veel aandacht zal gaan naar lokale en regionale initiatieven (lokale agenda 21, realisaties via de regionale fondsen ...).

⁵³ Standard Eurobarometer 61 (spring 2004), p.7 en p.19

⁵⁴ De FRDO meent dat verder onderzoek hierover nuttig is. De Eurobarometer zou in zijn periodieke analyses (Standard) kunnen peilen naar de kennis van en de houding tegenover duurzame ontwikkeling, en/of, na de Flash van mei 2002 - zie voetnoot 23 - een nieuw (en uitgebreider) punctueel onderzoek uitvoeren over dit thema

⁵⁵ Zie hier onder meer COM(2002)350 (2/7/2002): "Een voorlichtings- en communicatiestrategie voor de Europese Unie" en COM(2004)196 (20/4/2004): "Mededeling over de uitvoering van de voorlichtings- en communicatiestrategie van de EU"

⁵⁶ CESE 72/2003 (23/1/2003), 4.5

⁵⁷ In dit verband kunnen we signaleren dat de FRDO dit jaar een beknopt repertorium publiceerde van concrete acties op het vlak van duurzame ontwikkeling: "Op weg naar een duurzame ontwikkeling in België" (zie website www.frdo.be)

- [49] Een dergelijke communicatie is echter pas mogelijk wanneer de EU erin slaagt een coherente visie op duurzame ontwikkeling te ontwikkelen, waarbij de Lissabon- en Göteborg-processen op elkaar afgestemd zijn en de spanningsvelden tussen beiden niet genegeerd maar verduidelijkt worden (zie § 18). De strategie moet transparant zijn, zodat iedereen begrijpt voor welke keuzes de overheid, de verschillende actoren en de burgers in onze samenleving staan en wat de impact ervan zal zijn in ons dagelijks leven. Wat niet helder gedacht is, kan immers ook niet helder gecommuniceerd worden.
- [50] Een tweede voorwaarde om duurzame ontwikkeling succesvol te communiceren, heeft te maken met implementeren. *“The best way to demonstrate and communicate what sustainable development means is to effect tangible improvements in the lives of people”*⁵⁸ Het woord is pas geloofwaardig als men er de daad bij voegt. Het duurzame-ontwikkelingsbeleid van de EU dient ook om die reden waar mogelijk concrete doelstellingen te vermelden, een tijdspad vast te leggen, verantwoordelijkheden voor de uitvoering van maatregelen te bepalen en de monitoring en de opvolging van het beleid te regelen.

De prioritaire thema's van de EUSDS

- [51] In zijn basisdocument van 2001⁵⁹ stelde de Commissie voor de duurzame-ontwikkelingsstrategie te concentreren op zes domeinen waar zich problemen voordoen die een ernstige of onomkeerbare bedreiging vormen voor het welzijn van de Europese maatschappij. Die prioritaire thema's zijn klimaatverandering, volksgezondheid, armoede en sociale uitsluiting, vergrijzing, beheer van natuurlijke hulpbronnen en mobiliteit/transport. In het consultatiedocument voor de EUSDS-review somt de Commissie de maatregelen op die ondertussen genomen zijn en schetst hij de vooruitgang die werd geboekt in elk van die domeinen. In de paragrafen 53-77 volgen hierbij enkele kanttekeningen, vooral gebaseerd op de voorbije FRDO-adviezen over die verschillende thema's.
- [52] De FRDO meent dat het nuttig zou zijn “Duurzame productie en consumptie” meer te beklemtonen in het thematische luik. Die problematiek komt wel aan bod binnen het thema “Beheer van natuurlijke hulpbronnen” maar zou meer aandacht krijgen door het binnen de zes bestaande thema's als een transversale prioritaire doelstelling uit te werken. De wijziging van productie- en consumptiepatronen is immers essentieel om tot een duurzame ontwikkeling te komen. Dit stond trouwens vermeld in het Implementatieplan van Johannesburg: *“Fundamentele wijzigingen in de manier waarop samenlevingen produceren en consumeren zijn onontbeerlijk voor het verwezenlijken van duurzame ontwikkeling op wereldschaal. Alle landen zouden duurzame consumptie- en productiepatronen moeten bevorderen, waarbij de ontwikkelde landen het initiatief nemen en waarbij alle landen voordeel halen uit het proces.”*⁶⁰

Een langetermijnvisie op klimaatveranderingen

- [53] Door het Kyoto-protocol verbond de Europese Unie er zich toe haar uitstoot van broeikasgassen tegen 2008-2012 met 8% te verminderen tegenover 1990. De FRDO meent dat het hier maar op een eerste stap kan gaan en dat men snel een strategie moet ontwikkelen om de klimaatveranderingen binnen redelijke limieten te houden, wat een beperking inhoudt van de globale gemiddelde temperatuurstijging tot 2 °C (zie hier de beslissing van het Europees Parlement en de Raad over het Zesde communautaire milieu- actieprogramma⁶¹). In dit verband schaarde de FRDO zich achter het initiatief van de Commissie voor een eerste discussie over de reductie-doelstellingen na 2012, waarna concrete verbintenissen dienen te volgen op basis van een reële strategie op middellange (2020-2030) en lange (2050 en verder) termijn. De FRDO werkt momenteel aan een advies over deze “post-2012”-problematiek.

⁵⁸ EEAC Sustainable Development Conference, Kinsale 15/4/2004, Report Work Group “Communicating SD in an enlarged EU”

⁵⁹ COM(2001)264: “Duurzame ontwikkeling in Europa voor een betere wereld: een strategie van de Europese Unie voor duurzame ontwikkeling”

⁶⁰ Implementatieplan (september 2002) III, 14

⁶¹ 22 juli 2002, art.2(2), beslissing 1600/2002/CE bevestigd door de Raad Leefmilieu van oktober 2004

- [54] Om in dit domein vooruitgang te boeken, is een mondiale aanpak van groot belang. De Europese Unie kan een voortrekkersrol spelen op het niveau van de onderhandelingen en in het onderzoek naar een systeem om alle landen te betrekken bij deze aanpak, zowel met het oog op een integratie van ecologische en sociale objectieven als met het oog op een vrijwaring van haar competitiviteit. Daarom dringt de FRDO er op aan dat de Europese Unie een actief beleid zou voeren in de internationale instellingen om op wereldschaal maatregelen te nemen die de klimaatveranderingen tegengaan. In dit verband kan de EU een belangrijke bijdrage leveren tot de oplossing van het mogelijke conflict tussen de vrijwaring van een stabiel klimaat en de organisatie van de internationale handel vandaag.
- [55] De FRDO is het eens met de stelling dat er tot op heden weinig vooruitgang is geboekt bij de strijd tegen de klimaatveranderingen. Het is inderdaad zo dat de globale uitstoot van de EU-15 met 3% verminderd is tussen 1990 en 2000 (en zelfs met 6% voor de EU-25). Maar deze evolutie heeft vooral een conjuncturele oorzaak, met name de industriële reconversies in Groot-Brittannië, Duitsland en een aantal nieuwe lidstaten van de Unie. De huidige aanpak dreigt dan ook tekort te schieten om de Kyoto-doelstellingen te halen⁶².
- [56] De FRDO meent dat er nog veel vooruitgang te realiseren valt op het vlak van een betere energie-efficiëntie⁶³ en in het domein van nieuwe technologieën die weinig of geen CO₂ uitstoten. We moeten de ontwikkeling van deze nieuwe technologieën dan ook stimuleren met een ambitieus actieprogramma, en tevens acties ondersteunen gericht op het verbeteren van de energie-efficiëntie waar dit technisch mogelijk en economisch rendabel is.
- [57] Wat hernieuwbare energie betreft, zal de Europese Unie er tegen 2010 wellicht niet in slagen haar doelstellingen te halen, met name 12 % van de bruto interne energieconsumptie en 22 % van het totale elektriciteitsverbruik uit hernieuwbare energiebronnen te putten. De FRDO vraagt dan ook dat de EU zijn beleid navenant aanpast.

Een trendbreuk is nodig op het vlak van mobiliteit en transport

- [58] De FRDO meent dat het principe van een continue toename van het transport niet in vraag wordt gesteld in het Europese beleid. De groei van het transport is niet ontkoppeld van de economische groei en de vraag blijft toenemen⁶⁴. De CO₂-emissies veroorzaakt door het transport namen met 19% toe tussen 1990 en 2001⁶⁵. De FRDO besluit daaruit dat het huidige Europese beleid weinig impact heeft op die uitstoot, terwijl het wel heeft bijgedragen tot een forse vermindering van andere vervuilende emissies. De aanpak van de vraag naar mobiliteit moet dan ook een prioriteit vormen in een duurzame-ontwikkelingsbeleid.⁶⁶
- [59] In dit verband vindt de FRDO dat het beginsel van « de vervuiler betaalt » toegepast zou moeten worden op alle transportmiddelen. De externe kosten van verschillende transportmiddelen dienen eindelijk doorgerekend in de prijzen. Een politiek inzake tarifiering van de transportinfrastructuur kan hier een positieve bijdrage vormen.

⁶² Zie o.a. de analyse van het Federaal Planbureau tijdens de hoorzittingen FRDO/CRB/NAR over de EUSDS-review, 10/09/2004

⁶³ De FRDO heeft op 29/10/2004 een advies goedgekeurd over de mededeling van de Commissie COM 2003(739) (10 december 2003) : "Voorstel voor een richtlijn van het Europees Parlement en de Raad betreffende energie-efficiëntie bij het eindgebruik en energiediensten". Zie ook advies FRDO 2003a (20/05/2003): "Kaderadvies over de hinderpalen voor de invoering van de maatregelen ter vermindering van de uitstoot van broeikasgassen die economisch rendabel zijn ("no regret" maatregelen)"

⁶⁴ Zie o.a. de analyse van het Federaal Planbureau tijdens de hoorzittingen FRDO/CRB/NAR over de EUSDS-review, 10/09/2004

⁶⁵ *Outstanding Environmental Issues, a review of the EU'S environmental agenda*, door the Netherlands Environmental Assessment Agency (RIVM in samenwerking met EEA , september 2004) , beschikbaar op <http://www.rivm.nl/bibliotheek/digitaaldepot/OutstandingEnvironmentalIssues.pdf>

⁶⁶ Deze en volgende paragrafen over mobiliteit zijn overgenomen uit het « Advies over het voorontwerp van het federaal plan duurzame ontwikkeling 2004-2008 » 2004a04 (12/05/2004), §§ 202, 203, 204,206. Zie ook advies FRDO 2004a02 (19/02/2004): "Kaderadvies voor mobiliteit verenigbaar met duurzame ontwikkeling"

- [60] Tegelijkertijd pleit de FRDO voor een doorgedreven ontwikkeling van alternatieven voor het luchtverkeer en het transport over de weg. Meer bepaald zijn er meer inspanningen nodig om het spoornetwerk te ontwikkelen, te integreren en te moderniseren.⁶⁷ Het EU-beleid dient zich daarop te richten. Belangrijke investeringen zijn immers vereist om bij te dragen tot een verbetering van het spooraanbod, en zo de vraag naar transport in een duurzamer richting te sturen. Verder meent de FRDO dat de vraag naar luchtverkeer beperkt dient te worden. « In dit verband vindt hij dat dat een aantal acties inzake de belastingen op kerosine en de luchthaven- en navigatietaksen op internationaal niveau door de Belgische regering moeten worden verdedigd»⁶⁸.
- [61] Tenslotte vindt de FRDO het vanuit een duurzame-ontwikkelingsvisie essentieel om het mobiliteitsbeleid en het beleid ruimtelijke ordening op elkaar af te stemmen.

Armoedebestrijding : meer aandacht voor het duurzame-ontwikkelingskader⁶⁹

- [62] De bestrijding van armoede en sociale uitsluiting is een essentieel onderdeel van een duurzame-ontwikkelingsbeleid (cf. beginsel 5 van de verklaring van Rio). De Commissie heeft het dan ook met recht en reden tot een thema gemaakt van de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling.⁷⁰ De FRDO vindt het positief dat armoede en uitsluiting op die manier in een ruimer kader geplaatst wordt, maar meent dat van dit breder perspectief van duurzame ontwikkeling te weinig gebruik wordt gemaakt.
- [63] Dit heeft wellicht te maken met het feit dat de Europese Raad van Göteborg slechts vier van de zes door de Commissie voorgestelde thema's als prioritair voor de EUSDS weerhouden heeft: armoedebestrijding en vergrijzing worden niet vermeld. Beide thema's komen wel aan bod in het Lissabon-strategie. Door het Lissabon- en Göteborgproces beter op elkaar af te stemmen (cf. §§ 16-23), kan het beleid inzake armoedebestrijding en vergrijzing een aantal aanvullende klemtonen krijgen.
- [64] Op die manier kan het transversale karakter van deze thema's meer aan bod komen. Zo is de armoedeproblematiek verbonden met andere duurzame-ontwikkelingsthema's als milieu⁷¹, gezondheid, het gebruik van natuurlijke hulpbronnen, duurzaam consumeren ... Die relaties worden in het huidige armoedebestrijdingsbeleid van de EU te weinig uitgewerkt⁷². In het Nationale Actieplan Sociale Insluiting 2003-2005 van België⁷³ vinden we er bijvoorbeeld geen sporen van terug.
- [65] De beste manier om mensen uit de armoede en de uitsluiting te houden, is werkgelegenheid voor hen te creëren. Belangrijk is wel dat het om kwaliteitsjobs gaat wat de werkvoorwaarden, arbeidsomstandigheden, jobinhoud en arbeidsverhoudingen betreft. Zoals de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven en de Nationale Arbeidsraad terecht opmerken, is "de kwalitatieve dimensie van de Europese werkgelegenheidspolitiek essentieel, en vormt dit de hoeksteen van de Lissabon-strategie".⁷⁴ Om die reden vragen deze raden ook om op Europees niveau indicatoren op te stellen die de kwaliteit van het werk meten.

⁶⁷ FRDO 2004a04 (12 mei 2004), § 206.

⁶⁸ FRDO 2004a04 (12 mei 2004), § 204

⁶⁹ Voor de opmerkingen over de thema's armoede en vergrijzing is vooral gebruik gemaakt van het FRDO-advies over het voorontwerp van het federaal plan inzake duurzame ontwikkeling 2004-2008: 2004A04 (12/5/2004), § 89 tot 139

⁷⁰ COM(2001)264: "Duurzame ontwikkeling in Europa voor een betere wereld: een strategie van de Europese Unie voor duurzame ontwikkeling"

⁷¹ De relatie tussen milieulasten en armoede staat centraal in de "environmental justice"-beweging. Cf. seminarie FRDO 12/02/2004

⁷² Cf. ook de analyse van het Planbureau tijdens de FRDO/CRB/NAR hearings over de EUSDS-review, 10/09/2004

⁷³ In het kader van de open coördinatiemethode stellen de lidstaten tweejaarlijks nationale actieplannen op om de EU-doelstellingen inzake armoedebestrijding te realiseren: zie de Besluiten van de Europese Raden van Lissabon (maart 2000), Nice (december 2000), Stockholm (maart 2001), Laken (december 2001) en Brussel (maart 2003)

⁷⁴ Advies CRB/NAR 2004-901 over de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling (p. 17), met verwijzing naar advies CRB/NAR 2002/240 van 13/2/2002

[66] Armoedebestrijding mag niet beperkt blijven tot Europa. In een duurzame-ontwikkelingsbenadering is er ook aandacht nodig voor de mondiale dimensie van het probleem. De mededeling van de Commissie over de externe dimensie van de Göteborg-strategie⁷⁵ gaf hiertoe een belangrijke aanzet. Het is echter niet steeds duidelijk hoe de externe dimensie zich tot de interne verhoudt in de EUSDS, hoewel de integratie van beide als prioriteit geldt (bijvoorbeeld op het vlak van landbouw- en visserijpolitiek)⁷⁶. De implementatie van het aangekondigde beleid laat soms ook te wensen over. Zo merkt het Europees Economisch en Sociaal Comité in zijn advies over de EUSDS op: *“Tot op heden hebben de onderwerpen “eerlijke verdeling” en “intergenerationele rechtvaardigheid” nog niet voldoende aandacht gekregen. Uit het feit dat er voor ontwikkelingshulp nog niet eens de helft van het oorspronkelijk beloofde bedrag wordt uitgetrokken, blijkt duidelijk dat er van een samenhangend beleid nog lang geen sprake is.”*⁷⁷

Vergrijzing: vorm geven aan een multigenerationele maatschappij

- [67] Het duurzame-ontwikkelingsdenken heeft demografische ontwikkelingen steeds als een belangrijke determinant gezien (zie bv. agenda 21, sectie 1, hoofdstuk 5). Karakteristiek voor de demografische evolutie vandaag en de komende decennia is de vergrijzing. Het thema komt op Europees vlak vooral aan bod in het Lissabon-proces, hoewel het door de Commissie ook voorgesteld was als prioriteit voor de EUSDS (zie § 63). Ook hier geldt dat een benadering vanuit een overkoepelende duurzame-ontwikkelingsvisie voor nieuwe inzichten in de problematiek kan zorgen.
- [68] Vergrijzing plaats ons voor een belangrijk financieringsprobleem: de EU-lidstaten moeten een beleid voeren om hun pensioenstelsel en gezondheidszorg betaalbaar houden nu het aandeel van de actieve bevolking steeds verder afneemt. Het zou echter nuttig zijn daarnaast ook aandacht te besteden aan het socio-culturele aspect⁷⁸: hoe kunnen we op een positieve manier vorm geven aan een “multigenerationele” maatschappij, hoe kunnen we de solidariteit tussen de generaties vrijwaren, hoe kunnen we beter gebruik maken van het sociaal en cultureel kapitaal dat senioren vormen door hun knowhow en ervaring?⁷⁹
- [69] In een duurzame-ontwikkelingsvisie dient ook het transversale karakter van de vergrijzingsproblematiek meer aan bod te komen. Er zijn duidelijk banden met thema's als milieu- en klimaatgerelateerde gezondheid⁸⁰ en duurzaam consumeren.
- [70] We mogen ook de mondiale dimensie van vergrijzing niet uit het oog verliezen. De landen van het Zuiden zullen weliswaar later dan die van het Noorden met het fenomeen te maken krijgen, maar de gevolgen zullen er ernstiger zijn.⁸¹ Het Noorden heeft zich immers beter kunnen voorbereiden op de problemen die vergrijzing met zich brengt, en het Zuiden beschikt niet over een goed uitgebouwde sociale zekerheid (pensioenen, gezondheidszorg) om aan de noden van een toenemend aantal senioren tegemoet te komen.

⁷⁵ COM(2002)82 (13/2/2002) “Naar een wereldwijd partnerschap voor duurzame ontwikkeling”

⁷⁶ COM(2002)82 (13/2/2002), 3.4. Over de mogelijke spanning tussen de interne en externe dimensie: zie ook § 17 en 79 van dit advies.

⁷⁷ European Economic and Social Committee NAT/229 – CESE 661/2004 (28/4/2004): “Assessing the EU sustainable development strategy – exploratory opinion”, 3.2

⁷⁸ Cf. ook de analyse van het Planbureau tijdens de FRDO/CRB/NAR hearings over de EUSDS-review, 10/09/2004

⁷⁹ Cf. hoorzitting FRDO 25 maart 2004 met prof. Loriaux (UCL) over demografie en vergrijzing

⁸⁰ Senioren zijn net als kinderen een kwetsbare groep op dit vlak, cf. het sterftcijfer tijdens de hittegolf van 2003

⁸¹ Cf. “second world assembly on ageing” van de VN (2002)

Natuurlijke hulpbronnen: de ont koppeling is nog veraf

- [71] De ont koppeling van groei enerzijds, gebruik van natuurlijke hulpbronnen en afvalproductie anderzijds is essentieel om tot een duurzame ontwikkeling te komen. De Commissie heeft dit als een prioritaire doelstelling vermeld in zijn EUSDS-basisdocument van 2001, en in de voorbije jaren zijn ook acties ondernomen op dit vlak, zoals het geïntegreerd productiebeleid. Toch blijft het vooral een intentioneel proces: de implementatie laat te wensen over omdat er te weinig concrete en meetbare doelstellingen vastgesteld zijn, en er evenmin termijnen bepaald werden.⁸²
- [72] Dit terwijl het op termijn nodig zal zijn de materiaal- en energiestromen in de economie, in producten en productieprocessen, verder te beperken, zonder daarom de productie zelf te verminderen. . In zijn advies over het groenboek Geïntegreerd Productiebeleid van de Commissie stelde de FRDO in dit verband dat de Commissie zich hier had kunnen uitspreken over concepten als *factor 4* en *factor 10*. *“In het kader van factor 4 zouden de geïndustrialiseerde landen op middellange termijn vier maal efficiënter moeten worden op het gebied van de grondstoffen en materialen. Op nog langere termijn zou factor 4 zelfs niet meer volstaan maar zou een factor 10 moeten worden bereikt.”*⁸³
- [73] Een belangrijk instrument om tot een duurzamer productie en consumptie te komen, is de reële prijs van producten beter weer te geven door de internalisering van externe kosten. In verschillende adviezen wees de FRDO reeds op het belang ervan.⁸⁴ Er valt op Europees vlak echter weinig vooruitgang te noteren in dit domein. Dit geldt ook voor het fiscale beleid, dat *“een belangrijk instrument (is) binnen een mix van beleidsmiddelen, dat moet kunnen worden ingezet om de ont koppeling te realiseren die cruciaal is voor een duurzame ontwikkeling”*⁸⁵. Dat het fiscale instrument niet meer gebruikt wordt, heeft te maken met de unanimitetsvereiste die in de EU geldt voor beslissingen op dit vlak.
- [74] Dit maakt het moeilijk om via een prijspolitiek een duurzamer-consumptiepatroon te stimuleren, terwijl de prijs toch een belangrijke rol speelt voor de consument. In het in de vorige paragraaf vermelde advies over het groenboek Geïntegreerd Productiebeleid wees de FRDO er op dat *“het niet volstaat het publiek beter te informeren. De Raad vraagt dat, wanneer dit nodig en mogelijk is, rekening houdend met de economische, ecologische en sociale dimensies, de duurzamer producten ook financieel aantrekkelijker zouden worden gemaakt dan de klassieke producten”*⁸⁶*De differentiatie moet zo goed mogelijk worden gemaakt volgens objectieve criteria die in de mate van het mogelijke rekening houden met de externe kosten.”*⁸⁷

Volksgezondheid: meer aandacht nodig voor de mondiale problemen

- [75] De EU heeft de afgelopen jaren een zekere vooruitgang geboekt in dit domein, meer bepaald wat betreft voedselveiligheid (zie oprichting European Food Authority) en consumenteninformatie en labeling. Eveneens een positieve evolutie is het voorstel voor een nieuw regelgevingskader voor chemische producten (REACH). Doel ervan is de bescherming van de gezondheid van de mens en het milieu te verbeteren en daarbij het concurrentievermogen van de Europese chemische industrie te handhaven en de innovatiegeest ervan te versterken.

---

⁸² Cf. analyse van het Planbureau tijdens de FRDO/CRB/NAR hearings over de EUSDS-review, 10/09/2004; aanbevelingen EEAC “Strengthening sustainable development in the EU” (November 2003); Publicatie “Green Eight Review of the EU sustainable development strategy” (august 2004)

⁸³ FRDO 2001a09 (22/5/2001), § 19

⁸⁴ FRDO 2004a04 (§163), 2002a07 (§44), 2001a08 (§25) ...

⁸⁵ FRDO 2004a04 (12/05/2004), § 66

⁸⁶ Opmerking buiten voetnoot: In deze laatste zijn voor de FRDO ook de geïmporteerde producten begrepen.

⁸⁷ FRDO 2001a09 (22/5/2001), § 23

- [76] Ook in dit domein zou meer aandacht voor het transversale aspect op zijn plaats zijn. Het gezondheidsthema is immers verbonden met verschillende andere aspecten van duurzame ontwikkeling. Zo is meer onderzoek nodig over de relatie tussen gezondheid en milieufactoren (met inbegrip van klimaatwijzigingen)⁸⁸. De relatie tussen gezondheid en armoede zou eveneens meer aan bod kunnen komen. Inwoners van armere wijken kennen bijvoorbeeld doorgaans meer gezondheidsproblemen, onder meer door een gebrekkige huisvesting. Om dergelijke problemen inzake volksgezondheid aan te pakken dient men verder te gaan dan intentieverklaringen: er is een effectief beleid nodig dat gekwantificeerde doelstellingen bevat en een tijdspad voor de uitvoering ervan.
- [77] Wat de externe dimensie betreft, zou meer aandacht kunnen gaan naar de impact van infectieziektes in de derde wereld: ziektes als AIDS en TB vormen een hinderpaal voor een duurzame ontwikkeling in de landen van het Zuiden.⁸⁹ Het is belangrijk dat de EU internationale verbintenissen in dit domein nakomt, zoals die van het actieplan van Johannesburg (2002), waarin een volledig hoofdstuk gewijd is aan 'gezondheid en duurzame ontwikkeling'. *"In het actieplan vinden we ook in andere hoofdstukken beslissingen met betrekking tot gezondheid, bijvoorbeeld: hoofdstuk 2 §8: om de menselijke gezondheid te beschermen is voorzien tegen 2015 het aandeel van bevolking te halveren dat geen toegang heeft tot veilig drinkwater en tot basale sanitaire voorzieningen; hoofdstuk 3 §23, vermeldt dat tegen 2020 er naar gestreefd moet worden dat chemische stoffen, en in het bijzonder persistente organische producten, gebruikt en geproduceerd worden op manieren die een minimalisatie inhouden van betekenisvolle negatieve gevolgen op de menselijke gezondheid en het milieu."*⁹⁰

De externe dimensie: duurzame ontwikkeling bevorderen op wereldvlak

- [78] In het algemeen dient de review van de EUSDS rekening te houden met de multilaterale context waarbinnen de Europese strategie voor duurzame ontwikkeling past. Het Europese beleid terzake dient gecoördineerd met dat van instellingen als de VN (major events, CSD, UNEP ..), de G8, de WHO (Doha development Round) en de OESO, en met processen als het Kyoto-protocol, het Marrakech-proces, de Strategic approach International Chemicals Management...⁹¹. De EU kan in deze internationale instellingen en processen op verschillende manieren de duurzame-ontwikkelingsvisie bevorderen.⁹² Zo zou de Unie er in de OESO voor kunnen pleiten om de expertengroep duurzame ontwikkeling, nu vastgelegd voor een termijn van twee jaar, permanent te maken.

⁸⁸ Cf verslag FRDO-delegatie aanwezig op de "Fourth Ministerial Conference on Environment and Health", Budapest 23/6/2004

⁸⁹ Het gaat hier om de zesde doelstelling van de Millenium Declaration (UN General Assembly 2000). Cf. de analyse van het Planbureau tijdens de FRDO/CRB/NAR hearings over de EUSDS-review, 10/09/2004

⁹⁰ FRDO 2002a23 (17/12/2002) "Advies over de sectorale nota 'Basisgezondheidszorg' van DGIS", §10

⁹¹ Cf. analyse van Chris Van den Bilcke (FOD Buitenlandse Zaken) tijdens de FRDO/CRB/NAR hearing over de EUSDS-review op 10/09/2004

⁹² In zijn "Advies ter voorbereiding van de Wereldtop over Duurzame Ontwikkeling in Johannesburg" 2002a06 § 47, pleitte de FRDO reeds voor "... een versterking van de integratie van duurzame ontwikkeling in de bestaande instellingen van de VN, Bretton Woods en de WHO. Op korte termijn is er dringend nood aan meer coördinatie tussen de VN-instellingen onderling en tussen deze instellingen en de WHO en de Bretton Woods-instellingen. De raad verwijst hiervoor naar het Cardiff- en Göteborgproces op Europees vlak en vraagt België op internationaal niveau een gelijkaardig integratieproces te bepleiten.."

- [79] Ook in de Wereldhandelsorganisatie dient de EU invloed uit te oefenen om zijn duurzame-ontwikkelingsvisie beter vertaald te krijgen in het internationale handelsbeleid. Het gevaar bestaat immers dat de inspanningen die de Unie zich getroost om tot een duurzame ontwikkeling te komen, bijvoorbeeld via een internalisering van kosten, haar economie een concurrentiële handicap bezorgt ten opzichte van economieën die zich niet duurzaam ontwikkelen. Zoals in voetnoot 92 vermeld, pleitte de FRDO daarom reeds in een advies van 2002 voor “...een versterking van de integratie van duurzame ontwikkeling in de bestaande instellingen van de VN, Bretton Woods en de Wereldhandelsorganisatie. (...) In het beleid van deze instellingen moet een evenwicht worden bereikt tussen de drie pijlers van duurzame ontwikkeling”.⁹³ In zijn recente advies spreekt ook het EESC zich daar duidelijk over uit : “The Commission must therefore work – much harder than it has done hitherto – to ensure that, for example, sustainability criteria such as clear environmental, animal welfare and social standards are integrated into the WTO negotiations as a matter of urgency. Sustainability therefore has to do not only with production and consumption but also to a very large extent with international trade. However, in the WTO, much too little account has so far been taken of sustainability considerations.”.⁹⁴ De FRDO vraagt dat hierbij een maximale synergie nagestreefd wordt met de competitiviteit van de Europese Unie.
- [80] In het document van de Commissie over de externe dimensie van de EUSDS⁹⁵ staan een aantal actiepunten vermeld in verband met handel en duurzame ontwikkeling. Ook het bevorderen van een duurzame ontwikkeling in het Zuiden komt uitgebreid aan bod. De FRDO heeft in verschillende adviezen het belang daarvan beklemtoond⁹⁶. Dit document en de externe strategie die erin voorgesteld wordt, vormt dan ook een pertinente aanvulling op het basisdocument van 2001 over de interne dimensie van de strategie. Toch blijkt niet steeds duidelijk uit de EU-documenten hoe duurzame ontwikkeling in Europa zich verhoudt tot duurzame ontwikkeling in het Zuiden, of met andere woorden hoe de externe dimensie van de EUSDS zich verhoudt tot de interne. Het zou nuttig zijn dit ter gelegenheid van de review te expliciteren. Een win-winsituatie op het vlak van de pijlers duurzame ontwikkeling in Europa, houdt immers niet noodzakelijk een win-winsituatie op mondiaal vlak in. Het gevaar bestaat dat bij milieuverbeteringen in het Noorden de problemen van verbruik en vervuiling naar het Zuiden worden geëxporteerd. We moeten er dan ook over waken dat duurzame ontwikkeling in Europa niet leidt tot ecologische (en sociale) dumping in economisch minder ontwikkelde landen.⁹⁷

---

⁹³ FRDO 2002a06 (16/4/2002) “Advies ter voorbereiding van de Wereldtop Duurzame ontwikkeling”, § 47

⁹⁴ European Economic and Social Committee NAT/229 – CESE 661/2004 (28/4/2004): “Assessing the EU sustainable development strategy – exploratory opinion”, 6.4. Ook § 6.5 is hier relevant: *Just as it is necessary to accept developing countries’ argument that they no longer wish to suffer, for example, from agricultural subsidies, so too must other countries accept that the EU can no longer tolerate the abandonment of domestic production because it cannot compete with rival products that are produced using methods that distort competition and are unacceptable from a sustainability angle*”

⁹⁵ COM(2002)82 (13/2/2002) “Towards a global partnership for sustainable development”, p.8

⁹⁶ Onder meer 2004a04 (§ 55 en 60), 2002a22 (§37)

⁹⁷ Cf. FRDO 2004a04 (12/5/2004) “Advies over het Voorontwerp van het federaal plan inzake duurzame ontwikkeling 2004-2008”, §47

Bijlage 1. Aantal aanwezige en vertegenwoordigde stemgerechtigde leden op de algemene vergadering van 29 oktober 2004 voor dit advies

- 3 van de 4 voor- en ondervoorzitters:
- Dhr T. Rombouts, *Mme C. Gernay*, *Mme A. Panneels*.
- 5 van de 6 vertegenwoordigers van de niet-gouvernementele organisaties voor milieubescherming:
- *M. Geoffroy De Schutter (World Wide Fund for Nature - Belgium, WWF)*, *Mevr. V. Kochuyt (Birdlife Belgium)*, *Dhr J. Turf (Bond Beter Leefmilieu, BBL)*, *Dhr W. Trio (Greenpeace Belgium)*, *M. D. Van Eeckhout (Inter-Environnement Wallonie)*
- 5 van de 6 vertegenwoordigers van de niet-gouvernementele organisaties voor ontwikkelingsamenwerking:
- *Dhr B. Bode (Broederlijk Delen)*, *Mme Sophie Englebienne (Oxfam-Solidarité)*, *Dhr G. Fremout (Vlaams Overleg Duurzame Ontwikkeling, VODO)*, *Dhr Karel Teck (11.11.11)*, *M. D. Weerts (Centre National de Coopération au Développement, CNCDD)*
- 0 van de 2 vertegenwoordigers van de niet-gouvernementele organisaties die de belangen van verbruikers verdedigen
- 5 van de 6 vertegenwoordigers van de werknemersorganisaties:
- *Dhr J. Decrop (Confédération des Syndicats Chrétiens de Belgique, CSC)*, *Mme I. Dekelper (le Syndicat Libéral, CGSLB)*, *M. B. Melckmans (Fédération Générale du Travail de Belgique, FGTB)*, *M J. Piette (CSC)*, *M. D. Van Daele (FGTB)*
- de 6 vertegenwoordigers van de werkgeversorganisaties:
- *Mevr. C. Bosch (Federatie Voedingsindustrie, FEVIA)*, *Mme I. Chaput (Federatie van de Chemische Industrie van België, Fedichem)*, *M. A. Deplae (Entente Wallonne des Classes moyennes, UCM)*, *Mme M. - L. Semaille (Fédération wallonne de l'Agriculture, FWA)*, *Dhr P. Vanden Abeele (Unie van Zelfstandige Ondernemers, UNIZO)*, *Dhr B. Velge (Verbond van Belgische Ondernemingen, VBO)*
- de 2 vertegenwoordigers van de energieproducenten:
- *Mevr. H. De Buck (Electrabel)*, *Mevr. D. Rigaux (Samenwerkende vennootschap voor Productie van Electriciteit, SPE)*.
- de 6 vertegenwoordigers van de wetenschappelijke milieus:
- *Prof. M. Carnol (Université de Liège, ULg)*, *Prof. L. Hens (Vrije Universiteit Brussel, VUB)*, *Prof. L. Lavrysen (Universiteit Gent, UG)*, *Prof. J.-P. van Ypersele (Université Catholique de Louvain, UCL)*, *Prof. H. Verschure (Katholieke Universiteit Leuven, KU Leuven)*.

Opmerking: de namen van de personen die nog niet benoemd zijn als lid van de raad, staan cursief vermeld.

Totaal: 32 van de 38 stemgerechtigde leden

Bijlage 2. Vergaderingen voor de voorbereiding van dit advies

- De werkgroep *Strategieën voor duurzame ontwikkeling* organiseerde voor dit advies vier hearings in samenwerking met de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven en de Nationale Arbeidsraad (24 augustus, 2 september, 6 september en 10 september 2004). In totaal werden 14 experts gehoord: *V. Pollard (DG Milieu)*, de heren *Ribbe* en *Ehnmark (EESC)*, *I. Niestroy (EEAC)*, *H. Vos (UGent)*, *J. Hontelez (EEB)*, *H. Bruyninckx (KUL)*, *S. Dupressoir (ETUC)*, *J. Langendorff (DG Ondernemingen)*, *N. Gouzée* en 3 medewerkers van het Planbureau, *Chris Van den Bilcke (FOD Buitenlandse Zaken)*
- Daarnaast vonden nog zes werkgroepvergaderingen plaats om dit advies voor te bereiden: op 9, 17, 23 en 30 september, en op 7 en 21 oktober 2004

Bijlage 3. Deelnemers aan de voorbereiding van dit advies

Voorzitter en ondervoorzitter van de werkgroep

Prof. Marie-Paule KESTEMONT (UCL) – voorzitter,
Mme Jacqueline MILLER (EEB) – ondervoorzitter,

Stemgerechtigde leden en hun vertegenwoordigers

Mme Isabelle CHAPUT (FEB),
M. Jehan DECROP (CSC)

Mme Anne DE VLAMINCK (IEW)
Dhr Geert FREMOUT (VODO),
Mvr Valérie KOCHUYT (Natuurpunt),
Dhr Fré MAES (ABVV)
Mme Anne PANNEELS (ABVV)
Mme Edilma QUINTANA (CNCD),
Mme Marie-Laurence SEMAILLE (FWA)
Dhr Jan TURF (BBL)
Dhr Michael VOORDECKERS (VBO)
Dhr Tom WILLEMS (ACV)

Secretariaat

Jan DE SMEDT, Koen MOERMAN